

УДК 339.92

ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дугінець Г.В. к.е.н, доц., Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ.

Дугінець Г. В. Економічний суверенітет України в умовах становлення когнітивної економіки.

В статті проведено аналіз особливостей формування економічного суверенітету держави в умовах становлення когнітивної економіки. Визначено, що інтерес до питань економічного суверенітету посилюється саме на переломних рубежах розвитку суспільства. Обґрунтовано, що одним з головних чинників сучасних трансформацій є збільшення вагомості таких понять, як «інформація» та «знання» в якості основних ресурсів виробництва та засобів досягнення зростання в умовах формування когнітивної економіки, як нової форми прояву «економіки знань». Визначено, що успішність розвитку будь-якої країни так само, як і її економічний суверенітет, залежить від упішності оволодіння суб'єктами країни вищих рівнів техніко-економічних укладів, моделей постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільства знань, а саме здатністю побудувати когнітивну економіку. Причому когнітивність економіки - це пронизуючий її процес споживання і виробництва знань. Отже, ефективність управління гармонійним розвитком виробництва і споживання знань забезпечується в першу чергу когнітивними здібностями людини, розумінням того, як вона здобуває знання з різних джерел, комбінує їх, користуючись власними оригінальними технологіями. В результаті аналізу існуючих досліджень з питань економіки знань визначено її основні формальні показники, які дозволяють відрізнити її від традиційної (індустріальної, доіндустріальної) економіки. На прикінці дослідження отримано висновок, що в розрізі сучасного соціально-економічного розвитку, лише конвергенція сфер науки, освіти, економіки та симбіоз сучасних технологій з інформаційними у межах когнітивної економіки, створює засади нової суспільної формації, необхідної для зміцнення економічного суверенітету України.

Duginets G. Economic Sovereignty of Ukraine under conditions of cognitive economy.

The paper analyzes the features of formation of economic sovereignty under conditions of cognitive economy. It was determined that the interest in issues of economic sovereignty is amplified during turning points of a society. It has been proved that one of the main factors of modern transformations is the increase in importance of such concepts as "information" and "knowledge" in the role of the main production resources and the means to achieve growth in the environment of cognitive economy emerging as a new form of "knowledge economy". Meanwhile, cognitiveness of an economy is the process of consumption and production of knowledge that permeates it. Thus, the efficiency of managing a harmonious development of production and consumption of knowledge is provided primarily by man's cognitive abilities, the understanding of how he acquires knowledge from different sources, combines it, using his own original technology. As the result of analyzing the existing researches on knowledge economy, its main formal indicators, which help distinguish it from traditional (industrial, pre-industrial) economy, are determined. A conclusion was made by the end of the study: in an environment of modern social and economical development only the integration of areas of science, education and economy, together with the symbiosis of modern technology with informational one within cognitive economy, creates the foundation of a new social formation necessary for strengthening the economical sovereignty of Ukraine.

Дугинец А. В. Экономический суверенитет Украины в условиях становления когнитивной экономики.

В статье проведен анализ особенностей формирования экономического суверенитета государства в условиях становления когнитивной экономики. Определено, что интерес к вопросам экономического суверенитета усиливается именно на переломных рубежах развития общества. Обосновано, что одним из главных факторов современных трансформаций является увеличение значимости таких понятий, как «информация» и «знание» в качестве основных ресурсов производства и средств достижения роста в условиях формирования когнитивной экономики, как новой формы проявления «экономики знаний». Причем когнитивность экономики это особое состояние, пронизывающий ее процесс потребления и производства знаний. Таким образом эффективность управления гармоничным развитием производства и потребления знаний обеспечивается в первую очередь когнитивными способностями человека, пониманием того, как он приобретает знания из разных источников, комбинирует их, пользуясь собственными оригинальными технологиями. В результате анализа существующих исследований экономики знаний определены основные ее формальные показатели, которые позволяют отличить ее от традиционной (индустриальной, доиндустриальной) экономики. В конце исследования получено заключение, что в разрезе современного социально - экономического развития, только конвергенция сфер науки, образования, экономики и симбиоз современных технологий с информационными в пределах когнитивной экономики, создает основы новой общественной формации необходимой для укрепления экономического суверенитета Украины .

Постановка проблеми. Останнім часом у світі спостерігається значне підвищення інтересу до проблем економічного суверенітету держави. Це пов'язано з тим, що ці проблеми набувають особливого значення та гостроти саме на переломних рубежах розвитку суспільства. Через свою системну сутність економічний суверенітет забезпечує реалізацію усього комплексу національних економічних інтересів на внутрішньому та зовнішньому рівнях, а також є матеріальною основою життєдіяльності суспільства та держави в сучасних умовах. Слід зазначити, що соціально-економічні процеси в суспільстві за останнє десятиліття характеризуються бурхливими трансформаціями, спричиненими високим рівнем розвитку інформаційних технологій та засобів телекомунікацій, їх доступністю, поширенням та проникненням у всі сфери людської діяльності. Одним з головних чинників цих трансформацій є збільшення вагомості таких понять, як «інформація» та «знання» в якості основних ресурсів виробництва та засобів досягнення зростання в умовах формування когнітивної економіки, як нової форми прояву «економіки знань». Враховуючі те що, світова фінансова криза виявила недоліки та прогалини існуючої теоретичної парадигми в економічному розвитку та окреслила вірогідні загрози національному суверенітету держав, особливої актуальності набувають питання визначення альтернативних концепцій розвитку національної економіки та пошуку шляхів забезпечення її суверенітету в умовах становлення когнітивної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Згідно проведеного аналізу останніх досліджень виявлено інтенсивний інтерес до питань формування нових напрямів розвитку економічної думки, одним з яких є когнітивна економіка. Велика кількість науковців, починаючи з філософів, соціологів, психологів та закінчуючи спеціалістами з ІТ-технологій та економістами, розробляють і досліджують основні аспекти нової економічної парадигми, а саме: Л.Абалкін, В.Александрова, Ю.Бажал, І.Бойко, С.Бобилев, В.Геець, С.Гнатюк, Д.Дубов, В.Іноземцев, Р.Капелюшніков, Г.Клейнер, В.Коган, В.Макаров, Б.Мільнер, В.Миронов, Н.Нікандров, І.Новікова, В.Плескач, Л.Поляков, В.Рубан, В.Савельєв, Е.Соловійов, Т.Степанова, Д.Тищенко, О.Чубукова, А.Чухно, Л.Федулова, В.Філіпов та інші.

Що стосується досліджень економічного суверенітету, то в українській економічній науці значний внесок внесли дослідження О.І. Барановського, І.Ф. Бінько, З.С. Варналія,

В.М. Геєця, М.М. Єрмошенко, В.І. Мунтіян, Г.А. Пастернак-Таранушенко, В.Т. Шлемко та інші. Серед зарубіжних вчених слід виділити праці Л. Абалкіна, Л. Брауна, Б. Бузана, М. Дзлієва, Дж. Йочелсона, Х. Мауля, Х. Мальгрема, Х. Моргензана, А. Михайленко, Л. Мієрі, В. Сенчагова, М. Цілінські тощо. Але не зважаючи на існуючі теоретичні та практичні досягнення у окремих дослідженнях нової економічної парадигми та економічного суверенітету, існує необхідність поєднання цих двох напрямків у єдине дослідження.

Таким чином **метою даного дослідження** є визначення особливостей економічного суверенітету нашої країни в умовах формування когнітивної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інформація і знання наповнюють сьогодні всі сфери життєдіяльності суспільства: економіку, політику, культуру, науку. Успішність розвитку будь-якої країни так само як і її економічний суверенітет залежить від оволодіння суб'єктами країни вищих рівнів техніко-економічних укладів, моделей постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільства знань, його здатності побудувати когнітивну економіку. Слід зазначити, що когнітивність економіки це особливий стан, пронизливий її процес споживання і виробництва знань. Споживання знань пов'язано з бізнесом, перетворенням знань в економічні цінності, а виробництво знань вимагає певного фінансового забезпечення.

Ефективність управління гармонійним розвитком виробництва і споживання знань забезпечується в першу чергу когнітивними здібностями людини, розумінням того, як він здобуває знання з різних джерел, комбінує їх, користуючись власними оригінальними технологіями. Цінність цих технологій полягає в їх рідкості, в тому, що вони не можуть бути скопійовані конкурентами, оскільки багато в чому є продуктом інтуїції, «осяння», комбінацією ідей різних наукових знань.

У свою чергу рівень відтворення нових знань значно залежить від науково-технічного потенціалу країни, якій значною мірою обумовлює рівень економічного суверенітету країни, а саме її конкурентоспроможність на світовому ринку, ступінь залучення до міжнародного поділу праці, здатність успішно вирішувати соціально-економічні проблеми.

Враховуючи вище зазначене, зауважимо що в умовах становлення когнітивної економіки основними чинниками економічного суверенітету країни є науково-технічна та технологічна складові її економічного розвитку. Аналізуючи сучасний стан розвитку цих складових в нашій країні, слід зазначити, що існує однакова спадна залежність темпів приросту реального ВВП України та частки обсягу виконаних НДДКР у ВВП у 2001–2012 рр.. [6], і це свідчить про негативний досвід нашої країни у реалізації інноваційної моделі розвитку.

З метою пошуку шляхів посилення економічного суверенітету в умовах становлення когнітивної економіки необхідно розглянути сутність та зміст останньої. Сучасна економічна реальність відзначається тим, що економічні агенти не діють в межах раціональності «*Homo oeconomicus*». Тому потреба в поясненні часткової ірраціональності поведінки економічних агентів створила засади для використання когнітивного підходу в економіці. Так, когнітивна психологія стає фундаментальною областю досліджень розуміння людської діяльності в економічній сфері, і стає основою формування міждисциплінарного підходу – когнітивної економіки.

Слід зазначити, що когнітивність (лат. *cognitio*, «пізнання, вивчення, усвідомлення») — термін, який у психологічних науках позначає здібність до розумового сприйняття і переробки зовнішньої інформації. Когнітивна психологія використовує це поняття по відношенню до психічних механізмів обробки інформації на різних рівнях пізнавального відображення (як перетворюється інформація в умовах її сприйняття, як організовується збереження інформації у довготривалій семантичній пам'яті, як будуються дедуктивні умозаклучення тощо) [9]. В свою чергу, когнітивна економіка поєднує в собі принципи динамічності та складності економічних процесів і методів когнітивістики, тобто міждисциплінарного наукового напрямку, що об'єднує теорію пізнання, когнітивну психологію, нейрофізіологію, когнітивну лінгвістику і теорію штучного інтелекту. У

когнітивістиці спільно використовуються комп'ютерні моделі, які взяті з теорії штучного інтелекту, та експериментальні методи з психології і фізіології вищої нервової діяльності для розробки точних теорій роботи людського мозку.

Сучасний розвиток когнітивної економіки відбувається на базі існуючої кількох десятиліть економіки знань. Термін «економіка знань» вперше був введений у науковий обіг в 1962 р. американським економістом Фріцем Махлуп, який розглядав її як один з напрямів економіки (наприклад економіки сільського господарства або транспорту) [8, с.5]. Проте вже в 1970-і рр.. стало ясно, що економіка знань являє собою новий тип економічної організації суспільства, де виробництво і використання знань є основним джерелом економічного зростання. Економіка знань прийшла на зміну індустріальній економіці точно так само, як остання змінила свого часу доіндустріальну економіку, засновану на фізичній праці та сільському господарстві.

В результаті аналіз існуючих досліджень з питань економіки знань стає можливим визначити цілу низку формальних показників економіки знань, що дозволяють відрізнити її від традиційної (індустріальної, доіндустріальної) економіки:

1) у країнах з розвинутою економікою знань нематеріальний (когнітивний, інтелектуальний, людський та ін.) капітал відіграє більш вагомий роль, ніж матеріальний капітал (фізична інфраструктура та устаткування, матеріали, природні ресурси). Зокрема, «в США до кінця 1960-х років обсяг нематеріального капіталу почав перевищувати обсяг матеріального капіталу» [8, с.9]. На початку XXI століття США щорічно заробляють тільки на процесі передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності близько 270 млрд дол, що більше експорту продукції сільського господарства США. Також слід зазначити, що за розрахунками Всесвітнього банку, у складі національного багатства США основні виробничі фонди (будівлі, споруди, машини та устаткування) становлять понад 19 %, природні ресурси – 5 %, а людський капітал – 76 % [6];

2) у процесі формування економіки знань визначальну роль грає не бізнес, а держава оскільки створення національної економіки, заснованої на знаннях, неможливе без політичної волі та державних інвестицій. Формування бази знань торкається сфер, розвиток яких регулює саме держава: наука і освіта, політика в галузі інновацій, особливо захист інтелектуальної власності, торгова та інвестиційна політика [5, с.7];

3) у кадровому потенціалі країн, що розвивають економіку знань, швидко зростає питома вага представників інтелектуальних професій. Так на професії з переважанням інтелектуальної праці припадає основний приріст зайнятості: 85 % - у США, 89 % - у Великобританії, 90 % - у Японії. Одним з наслідків зазначеного зростання стало те, що на початку XXI ст. близько 80 % робочих місць в США та в Європі відносяться до тих сфер економіки, в яких активно впроваджують знання, технології або програмні продукти [4, с.6];

4) розвитку економіки знань у тій чи іншій країні сприяють висока наукоємність національного ВВП (більше 2 %) і наявність розвинутої науково-технічної сфери. Таким чином ті країни, які мають розвинену фундаментальну науку в поєднанні з наукомісткими виробництвами, отримують переваги на світовому ринку в сучасних умовах. Наприклад, близько 70 % ВВП США створюють люди з високим рівнем освіти [2];

5) у країнах з розвинутою економікою знань багато виробничі корпорації, компанії та фірми містять у своєму штаті дуже значну кількість дослідників. Так, у шведській компанії «Еріксон» вона істотно перевищує чисельність основного персоналу .

6) у традиційній економіці та економіці знань використовуються принципово різні механізми ціноутворення. Зокрема, в традиційній економіці дискримінаційні ціни засуджувалися (Джоан Робінсон) і навіть законодавчо заборонялися (акт Шермана в США), оскільки такий спосіб ціноутворення можна розглядати як метод отримання монополіями надприбутків. Навпаки, в економіці знань на знання встановлюється не одна ціна, а багато різноманітних цін, і це призводить до того, що суспільство задовольняє свої потреби найкращим чином;

7) однією з умов формування економіки знань є наявність в країні розвинутої інноваційної системи, оскільки перехід до економіки знань вимагає формування цілісної системи, ефективно перетворюючої нові знання в нові технології, продукти та послуги, які знаходять своїх реальних споживачів (покупців) на національних або глобальних ринках;

8) в якості інформаційної інфраструктури економіки знань можна визначити сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), поява яких сприяло формуванню та розвитку економіки, заснованої на знаннях;

9) знання в рамках економіки розглядається в якості товару. Знання можуть виявитися незатребуваними, якщо їх реалізація не обумовлює в першу чергу високі прибутки для можливого покупця знань. На ринку немає попиту на інтелект, якій некапіталізується і, відповідно, на отриманий за рахунок його впровадження продукт теж не буде попиту. Сказане менш стосується технічних знань і природничих наук, що мають прикладне значення, та навпаки більш стосується громадських наук, практична значимість яких виявляється, як правило, протягом певного періоду.

На користь важливості та повноти наведеного переліку формальних показників економіки знань свідчить те, що подібні переліки таких показників розглядаються також в роботах зарубіжних фахівців [10, 11]. Разом з тим слід відзначити, що окремі формальні показники зі складеного нами переліку визнаються в якості таких далеко не всіма фахівцями в галузі економіки знань. Зокрема, найбільші суперечки серед дослідників викликає останній, дев'ятий, показник з наведеного переліку (про товарний характер знань). Але, на нашу думку, саме наявність цього показника призвело до виникнення і розвитку когнітивної економіки, в рамках якої будь-які знання мають статус товару.

Таким чином знання набувають значення самостійного фактору виробництва поряд із землею, капіталом і працею. Отже прискорення економічного розвитку отримали ті суспільства, які створили сприятливі умови функціонування національних освітніх систем, і це забезпечило їм формування потужного інтелектуального потенціалу, а відтак і передумови для впровадження технологічних, інформаційних інновацій.

На важливості знань у поступальному розвитку України наголошують і вітчизняні науковці. Вони зазначають, що «в умовах економіки знань виграє той, хто вміло їх використовує і перетворює на доходи... Витрати на освіту розглядаються як інвестиції у знання – вирішального фактору у забезпеченні економічного прогресу, активізації професійної творчості, поліпшення життєвих стандартів» [1].

Цікавою є також думка В. Куценко, В. Удовиченко та І. Опалова, які вважають що «від рівня освіти значною мірою залежать усі компоненти національної безпеки – безпеки суспільства, держави, особи [3]. А отже, освіта перетворюється на галузь, від розвитку якої залежить прогрес в усіх сферах суспільного життя. Вона є ресурсом реалізації важливих для суспільства і держави ціннісних орієнтирів, насамперед економічної незалежності, стійкості і стабільності національної економіки. Забезпечує здатність до саморозвитку і прогресу, які створюють передумови захисту життєво важливих національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, тобто забезпечують економічний суверенітет країни.

Висновки. Історичний досвід свідчить, що становлення суверенної правової демократичної держави, формування громадянського суспільства, рух шляхом світової цивілізації є об'єктивним, незворотним, але складним і тривалим процесом. Держава може досягти справжнього суверенітету тільки на основі ефективно та конкурентоспроможної економіки, яка до того ж є соціально орієнтованою. При такій орієнтації виникає необхідність розуміння механізмів прийняття рішень економічними агентами, пояснення природи та еволюції організацій і економічних інститутів, в умовах, що характеризуються паралельним становленням нової економічної концепції - когнітивної економіки. Саме в рамках когнітивного напрямку економіки в основі суспільного розвитку на перший план виходить такий ресурс як інформація та її якісне утворення – знання. Знання як економічна категорія, що лежить в основі забезпечення конкурентоздатності економічних суб'єктів на

глобальних ринках, має двояку природу – являється як економічним ресурсом і товаром, так і суспільним благом. Отже в розрізі сучасного соціально-економічного розвитку, лише конвергенція сфер науки, освіти, економіки та симбіоз сучасних технологій з інформаційними у межах когнітивної економіки, створює засади нової суспільної формації необхідної для зміцнення економічного суверенітету України.

Список використаних джерел

1. Гончаров Ю. Науковий потенціал як фактор інноваційно-інвестиційної системи України / Ю. Гончаров, А. Касич // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 31–42.
2. Гречко П. Глобализация: образовательные горизонты/ П. Гречко // Высш. образование в России. – 2005. – № 11. – С. 102–107.
3. Куценко В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України/ В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалева// Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12–21.
4. Макаров В. Л., Клейнер Г. Б. Микроэкономика знаний. Отд. обществ. наук РАН, Центр, экон.-мат. ин-т. – М: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 204 с.
5. Мильнер Б. З. Предисловие// Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями/ Под ред. Б.З. Мильнера. – М., 2010. – 624 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: [стат. зб.] / [відп. І. В. Калачова] ; Державна служба статистики України. – К.: ДП "Інформ.-видав. центр Держстату України", 2012.–305 с.
7. Нестеров А. Национальное богатство и человеческий капитал/ А. Нестеров// Вопр. экономики. – 2003. – № 2. – С. 103-110.
8. Осипов Г.В., Степашин С.В. Экономика и социология знания: практическое пособие. М., 2009. – 220 с.
9. Солсо Р. Когнитивная психология. – Спб.: Питер, 2002.- 592 с.
10. Dahlman C., Anuja U. India and the Knowledge Economy: Leveraging Strengths and Opportunities. Washington, 2005;
11. Korea as a Knowledge Economy: Evolutionary Process and Lessons Learned/ Ed. by J. Suh, D.H.C. Chen. Washington, 2007. P. 4.

Ключові слова: економічний суверенітет, когнітивна економіка, глобалізація, фінансова криза, економіка знань, інтелектуальний потенціал, економічний розвиток.

Ключевые слова: экономический суверенитет, когнитивная экономика, глобализация, финансовый кризис, экономика знаний, интеллектуальный потенциал, экономическое развитие.

Keywords: economic sovereignty, cognitive economics, globalization, the financial crisis, the knowledge economy, intellectual potential, economic development.